

Přednáška 3.

VÝCHOVNÝ PROCES A JEHO ETAPY

Formování člověka, a zejména jeho záměrné formování, je velmi složitým procesem, protože jde o složitý vzájemný dynamický vztah řady struktur, projevující se v jejich prolínání a vzájemném ovlivňování.

Každá cílevědomě a skutečně působící výchova je střetnutím dvou otevřených a pohybujících se systémů (psychika vychovávajícího a psychika vychovávaného) tak, aby vychovávaný člověk rozšířil o toto střetnutí svobodu svého subjektu (Hermach J.:Dialektika výchovy,1966, str.35)

Vlastní výchovný proces leží... mezi endogenně preformovanou osobností člověka a výchovným cílem, přičemž do tohoto procesu zasahuje exogenně spontánním ovlivňováním prostředí a záměrným ovlivňováním vlastní formovačím činností (Vaněk J.:Materiály k obecným základům pedagogiky,1964, str.53) //Analyzovat společně!!!!//

Takže problematika výchovného procesu se člení do čtyř základních okruhů:

- teorie osobnosti
- teorie výchovného cíle
- teorie prostředí
- teorie záměrného formování osobnosti, jež vlastně je jediná vlastní pedagogickou problematikou.

Výchova je vždy ve své podstatě učení a protože vždy existují dva druhy učení (učení řízené, v podstatě výchova, vyučování a učení sociální, tedy učení neřízené), existuje i přímé pedagogické (výchovné) působení a nepřímé výchovné působení. I když nemůžeme vždy ztotožnit ono sociální učení s nepřímým výchovným působením, protože do sociálního učení zapadá i zcela nezáměrné působení aktivního sociálního (a jiného) prostředí.

V přímém výchovném působení se působí přímo na člověka (pokyny, rady, příkazy, zákazy, režim, přesvědčování, poučování...) v nepřímém výchovném působení jsou ovlivňovány především podmínky žádoucího učení člověka. To znamená i vytváření situací, které mají potenci člověka nějak pozitivně ovlivnit.

Pokus o vymezení průběhu výchovného procesu:

- a) požadování ze strany vychovatelů a motivace žádoucího chování
- b) cvičení žádoucího chování v různých situacích
- c) prohlubování přesvědčení osobnosti a výraznější formování jejich vlastností (vytvoření dynamických struktur osobnosti)
- d) rozvoj schopností sebevýchovy a rozvoj společensky žádoucími aktivity a iniciativy

(viz: Blížkovský)

Proces výchovy nemůže být prováděn nahodile. Musí vycházet ze systematické a cílevědomě prováděné organizace celého života dítěte. A to s respektováním jeho možností, stupňovitostí požadavků na něho, jeho aktivit zaměřených na sama sebe (tedy sebevýchovné aktivity) a s respektováním jedinečnosti jeho osobnosti a jeho svobod (včetně jeho účasti na rozhodování o organizaci jeho celého života). V této souvislosti vycházíme z názoru E.Fromma:

„Aby jakákoliv společnost mohla dobře fungovat, musí si její příslušníci osvojit takový charakter, který je nutí, aby chtěli jednat způsobem, jímž musí jednat jako

příslušníci této společnosti nebo určité vrstvy uvnitř ní. Sami si musí přát dělat to, co jsou objektivně nuceni dělat. Vnější nátlak je nahrazen vnitřním přinucením a zvláštním druhem lidské energie, která je usměrněna do charakterových rysů.“(

Více méně zde ukazuje, že bez tzv. interiorizace vnějších vlivů nelze hovořit o efektivitě výchovy. Ovšem nechceme aby člověk byl pouze dobře adaptován ve společnosti, ale aby si současně zachoval vlastní autonomii, vlastní identitu, aby byl sám sebou, aby byl s to i aktivně měnit ty poměry, do kterých je přirozeně i výchovou zasazován.

Výchovný proces tedy musí probíhat tak, aby skloubil tyto dvě základní, i když na první pohled rozporné tendence. Tedy procesy adaptace a anticipace (předjímání nastávajících, zatím ještě neexistujících podmínek).

S tím je jistě spojeno i vymezení tzv. povahy člověka, k jejíž ovlivnění výchovou směřujeme. Jde o zaměření člověka (orientaci) (souhrn osobnostních vztahů člověka) a o lidský charakter (souhrn základních vlastností člověka). Ve výchově jde vždy o jednotu působení na tyto dvě složky osobnosti.

Rozeznáváme tři základní stadia formování takto tvořené osobnosti a jim odpovídající fáze výchovného procesu:

- Fáze situační
- Fáze generalizační
- Fáze osobnostní

1. Situační fáze je základní fází výchovného procesu. Dítě se dostává do řady zcela konkrétních situací, z nichž některé nejsou řízeny, jiné výchovně regulujeme. Záleží pak na jeho dosavadních zkušenostech, ke kterým patří i jeho dosud vytvořený systém hodnot. Dítě vstupuje do určité role v této situaci. To ovlivňuje motivaci jeho jednání v situaci. Rozhoduje se určitým způsobem jednat. Vzniká u něho situační postoj (k lidem, ke skupině, k činnosti). Většinou jde o celou řadu situací, tedy nejen o jednu vyhraněnou. Jsou-li situace řádově stejné, blízké, příbuzné, může dojít ke generalizaci motivů a k jejich zpevnění.

2. Generalizační fáze – k zobecnění motivů již došlo. Stabilizace stavů, postojů – tedy na podobné situace reaguje podobně. Tím má vytvořen i určitý stereotyp jednání v určitých situacích. Při tom fungují i vlastní aktivita, volní jednání.

3. Osobnostní fáze je kvalitativně nejvyšší. – dotvářejí se osobnostní vztahy (individuální, výběrové, uvědomělé spoje osobnosti s určitou stránkou reality). Dotvářejí se charakterové vlastnosti (tendence, pohnutky, motivy)

K tomuto problému nutné vymezení i kategorie situace.

Podle časového řazení: - retrospektivní – vzpomíná na minulou situaci, může ovlivnit i v přítomnosti

- aktuální – uvažuje, jak bude, nebo jak by jednal

Podle délky trvání: - krátkodobé

- déletrvající (zahrnuje více krátkodobých)

Podle vyváženosti faktorů: - rovnovážné – bezproblémové

- konfliktní

Podle stupně regulace: - neřízené

- řízené (výchovné)

Podle výsledků zpětného působení na osobnost:

- pozitivní
- pozitivně-negativní
- negativní
- neutrální

Jaké jsou výchozí faktory, které vedou k určité povaze jednání v konkrétních situacích:

- a) ženoucí síly – v raném dětství p u d y
 - na 2.stupni z á j m y
 - na 3. stupni i d e á l y
- b) směr zaměření: - v raném dětství zaměre-
nost k j á
- na 2.stupni vázanost na
okolí
 - na 3.stupni hodnotící zaměřenost k okolí
- d) převažující vztahy k prostředí:- afektivní vzrušivost
 - potřeba poznání usilujícího o objektivitu
 - potřeba osobního stanoviska k životu
- e) Sociální vztahy: - těsná vazba na osoby v okolí
 - uvolnění těchto vazeb
 - potřeba nových sociálních vztahů

Konflikty: - dvou kladných sil

- dvou negativních sil
- mezi kladnou a negativní silou
- konflikt dvojité kladných a negativních sil

Vše se týká spíše teoretického vymezení procesu výchovy. Nyní poněkud praktičtější řešení etap výchovného procesu:

- Etapa počáteční pedagogické diagnosy
- Etapa pedagogického projektování, plánování
- Etapa regulace učení vychovávaných
- Etapa výsledné pedagogické diagnosy

co k tomu ověřovat?